

Antikvarisk förundersökning inför planerad omgestaltning av fastigheten Hjorten 10, Alvesta

Alvesta kommun
Kronobergs län

Samuel Palmblad

**KULTUR
PARKEN
SMÅLAND**

Smålands museum rapport 2026:1

Antikvarisk förundersökning inför planerad omgestaltning av fastigheten Hjorten 10, Alvesta

Produktion och distribution:

Kulturparken Småland
Södra Järnvägsgratan 2
352 29 Växjö

©2026 Smålands museum, Växjö
Tryckt hos Kulturparken Småland/Smålands museum
ISSN 1403-2902

Administrativa uppgifter

Kommun: Alvesta

Objekt: Fd. EPA-varuhuset i Alvesta, fastigheten Hjorten 10

Byggnadsminne: Nej

Kulturresevat: Nej

Inom riksintresse för kulturmiljövården: Nej

Inom fornminne: Nej

Skyddsrum: Ja

Ärende: Antikvarisk förundersökning med anledning av planerad omgestaltung

Beställare: Handelsfastigheter i Kronoberg AB

Smålands museums rapportnummer: 2026:1

Fotograf: Samuel Palmblad om inget annat anges

Utförare: 1:e antikvarie Samuel Palmblad, certifierad sakkunnig kulturvården

Inledning

Efter att matvarukedjan Willys lämnat aktuell affärslokal har fastighetsägaren för avsikt att bygga på våningsplan med syfte att tillskapa lägenheter. Av denna anledning har Alvesta kommun efterfrågat ett antikvariskt utlåtande för att utröna vilka kulturhistoriska värden som föreligger samt om dessa kommer att påverkas om planerna realiseras. Kulturparken Småland har därför blivit ombedd att utföra arbetet vilket ska utgöra del i det slutgiltiga beslutsunderlaget. Fältstudier har genomförts samt arkivundersökningar där främst arkitektens uppdragsakter från början av 1960-talet granskats. Likaså lästes ett antal tidningsartiklar från tiden som berörde varuhusetableringen.

Historisk bakgrund

Torsdagen den 2 september 1965 publicerades helsidesannonser i länets lokaltidningar där besökare till det nyöppnade EPA-varuhuset i Alvesta hälsades varmt välkomna. Särskilda premiärerbjudanden utlovades och sortimentet tog sikte på kvalitet, fördelaktiga priser och stort urval. I den för orten monumentala byggnaden fanns även livsmedelsavdelning, bar och konditori. En särskild invigningslunch serverades i baren dagen till ära för endast 3:95 kr. Bräckt lax med spenat eller nystekt kyckling med gräddsås och sallad stod på menyn, dessert ingick.

Alvesta centrum från tiden strax före 1950. Järnvägsstationens huskropp är rödmarkerad. Den röda stjärnan markerar platsen där EPA-varuhuset uppfördes. Lantmäteriet.

Del ur annons från den 2 september 1965. Denna dag hälsas kunderna välkomna till det nyöppnade varuhuset. Skissen ger en närmast futuristisk storstadskänsla. Klipp ur Smålandsposten.

Kvällen den 1 september hölls en visning för särskilt inbjudna under ledning av verkställande direktören Bengt Rydman. Representanter från politiken, skolstyrelsen, lärarkåren, köpingens tjänstemän och dess olika serviceorgan samt diverse leverantörer närvarade.

EPA-varuhuset i Alvesta som var koncernens 98:e i ordningen ingick, tillsammans med de s.k. Grand-varuhusen i Stockholm, Göteborg och Helsingborg, i AB Turitz & Co med huvudkontor i Göteborg. EPA hade sedan tidigare etablerats i Växjö och byggnationen av länets tredje varuhus pågick i Ljungby.

Annons från 1969. Ur Christer Nielsens samlingar.

I södra Sverige anlidade koncernledningen ofta en dansk arkitekt med kontor i Växjö för sina varuhusprojekt. Han hette Bent Jörgen Jørgensen och under 1950- och 60-talen var han ett stort namn i Kronobergs län. Uppdragen åt Turitz & Co var lukrativa och innebar självklart uppdrag utanför länet. Jørgensen var en sann modernist, utbildad i Köpenhamn vid en tid då Bauhaus-rörelsen var den givna inspirationskällan. Stilanpassningar med hänsyn till befintlig bebyggelse eller andra dylika hänsynstaganden låg inte i tiden. Därför innebar den makalösa varuhusexpansionen i landets tätorter generellt att hela kvarter revs samt att tillskapade huskroppar tog stor plats i stadsrummet. Dock är det inte ovanligt att påkostade och ibland även exklusiva fasadmaterial användes samtidigt som det exteriöra uttrycket präglades av ett spektakulärt formspråk. Anförda parametrar passar väl in på varuhuset i Alvesta. Vid invigningen underströks att stor hänsyn tagits till miljö och omgivning vid utformningen av varuhuset. Av denna anledning hade bl.a. en rad planteringar på tomten genomförts, inget nämndes emellertid om alla rivningar som möjliggjorde exploateringen.

Till saken hör att tre äldre tomter med tillhörande bostadshus och ekonomibyggnader försvann där särskilt Storgatan 31 var en arkitektoniskt framträdande skapelse. Utifrån köpingens perspektiv var det av största vikt att skapa nödvändiga förutsättningar så att nya affärsrörelser kunde etablera sig på orten. Aktuellt markområde var dessutom synnerligen lämpligt utifrån ett logistik- och besöksperspektiv men förändringarna väckte även frågor bland invånarna, en tidning skrev *Tänk, att man måste riva dessa fina hus*¹.

Pågående rivningar i kvarteret Hjorten inför varuhusbygget. Viadukten som färdigställdes 1958 över stambanan fick stor betydelse för köpingens utveckling. Lantmäteriet.

Lägesbild i samband med 1965 års exploatering

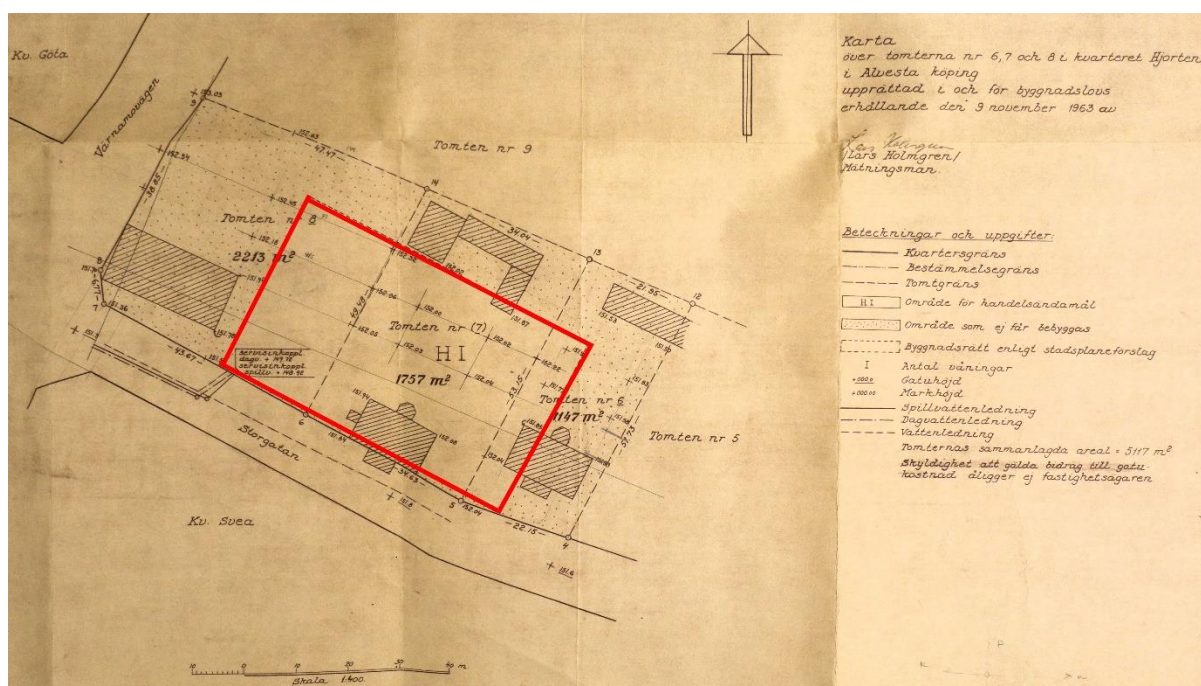
Alvesta köping har nu nått ett sådant stadium i sin utveckling, att den kan anses ha fått stadsmässig karaktär. Det vore en naturlig följd av denna utveckling, att köpingen beviljades stadsrättigheter,

¹ Citat är hämtat ur en klippakt där tidningen inte kan härledas.

framhåller länsstyrelsen i Växjö i ett yttrande, som kammarkollegiet infordrat med anledning av Alvesta köpings anhållan att köpingen från den 1 jan. 1963 skulle utgöra stad².

Framtidsoptimismen var så påtaglig i Alvesta i början av 1960-talet att ansökan om stadsrättigheter inlämnades. En rad omfattande byggnads- och infrastrukturprojekt hade utförts och fler planerades. Sommaren 1958 rapporterade tidningarna att det nya vattentornet var klart för yttre målning samt att viadukten var färdiggjuten. Just viadukten som på ett trafiksäkert sätt skulle binda samman köpingens östra och västra delar var ett mycket komplext och kostnadskrävande arbete. I närheten av västra brofästet hade 1956, efter en större ombyggnad, ett kombinerat kommunhus/brandpolisstation/ tillskapats och strax intill invigdes 1960 det s.k. stjärnhuset som blev nytt blickfång för trafikanter körandes på viadukten. Det var just i denna miljö som EPA:s koncernledning ville etablera sig.

Tre tomter i kvarteret Hjorten, nummer 6, 7 och 8, berördes av planerna och 1963 godkändes den av stadsarkitekten Claes Knutson framtagna stadsplanen. Befintlig bebyggelse behövde rivas för att ge plats åt varuhuset men även nödvändiga parkeringsytor och växtarrangemang. Det var alltså en högst fördelaktig plats som utvaldes där viadukten (Värnamo-/Växjövägen) blev köpingens självklara trafiknav. Redan 1967 kunde Kooperationen inviga sitt Domusvaruhus på Centralgatan och därmed hade även Alvesta fått de båda konkurrerande affärsrörelserna till orten.

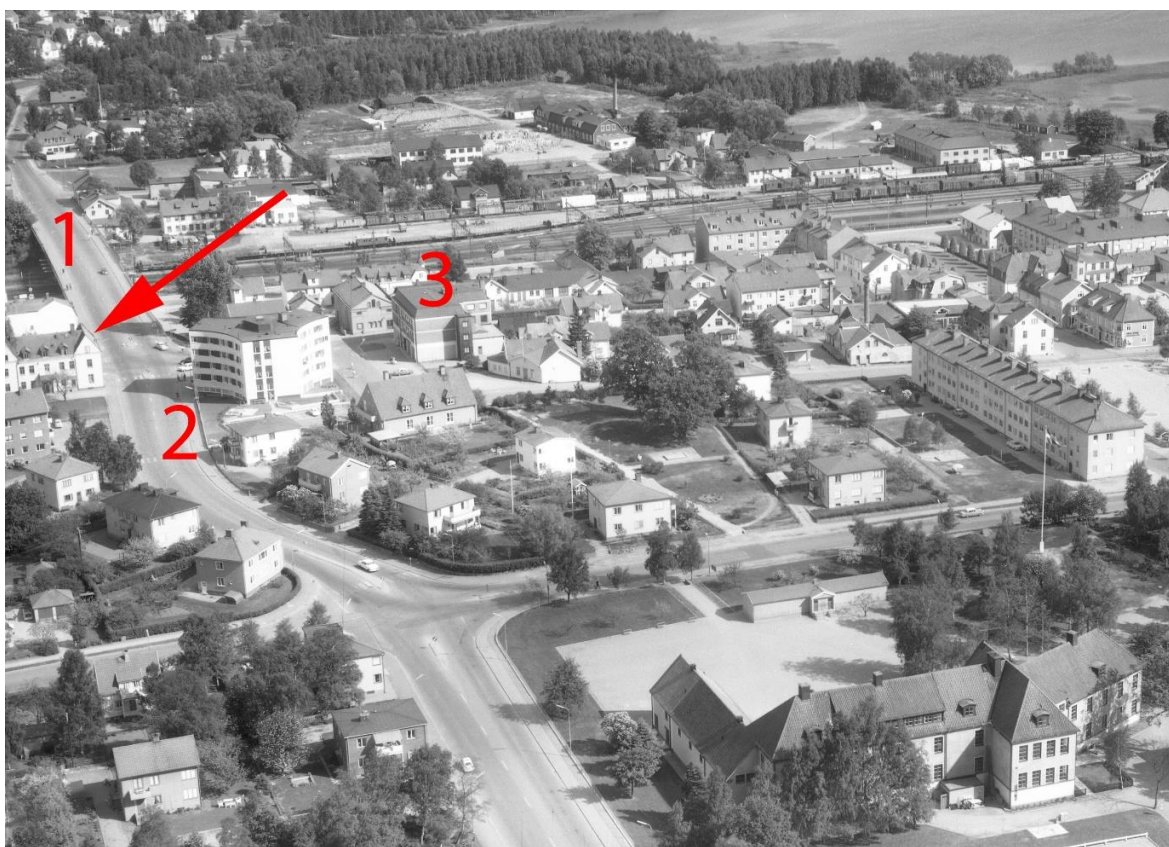

De tre tomterna i kvarteret Hjorten som togs i anspråk för varhusetableringen. Röd ram markerar platsen för tilltänkt huskropp. Underlag från 1963. Smålands museums arkiv/Bent Jörgen Jörgensen.

² Växjöbladet 620303. Kommunalfullmäktige i Alvesta beslutade den 29 augusti 1961 att en ansökan skulle formuleras. Inrikesministern uppvaktades dessutom vid åtminstone två tillfällen.

På Storgatan 31 revs en av köpingens mest ståtliga tegelbyggnader, uppförd av slkten Aaby-Ericsson. Byggskylten anger att ett EPA-varuhus ska byggas på platsen. Ur okänd tidning.

Flygfoto taget 1963. 1: Viadukten från 1958. 2: Stjärnhuset från 1960. 3: Kommunhus/Polis-brandstation från 1956. Pilen anger platsen där EPA-varuhuset uppfördes 1965. Smålands museums fotoarkiv.

Vykort från Alvesta där två av motiven föreställer tätortens bägge varuhus, EPA och Domus. Privat.

Varuhuset

- Kvarter: Hjorten tomterna 6,7 och 8 i Alvesta köping
- Arbetsbeskrivning från den 1 mars 1964, nybyggnad av varuhus för AB Turitz & Co, Göteborg.
- Uppförd enligt Bygg AMA från 1960.
- Arkitekt: SAR Bent Jörgen Jörgensen. (Ritningarna som studerats är från perioden december 1963 till oktober 1965).
- Huvudentreprenör: Jansson & Co Byggnads AB, Växjö.
- Betongstomme från Gottåsa cementgjuteri, Grimslöv.
- Butiksfasaden av rostfritt stål levererades av Ferm & Persson i Göteborg.
- Trädgårdsanläggningen utfördes av Trädgårdstjänst i Växjö.

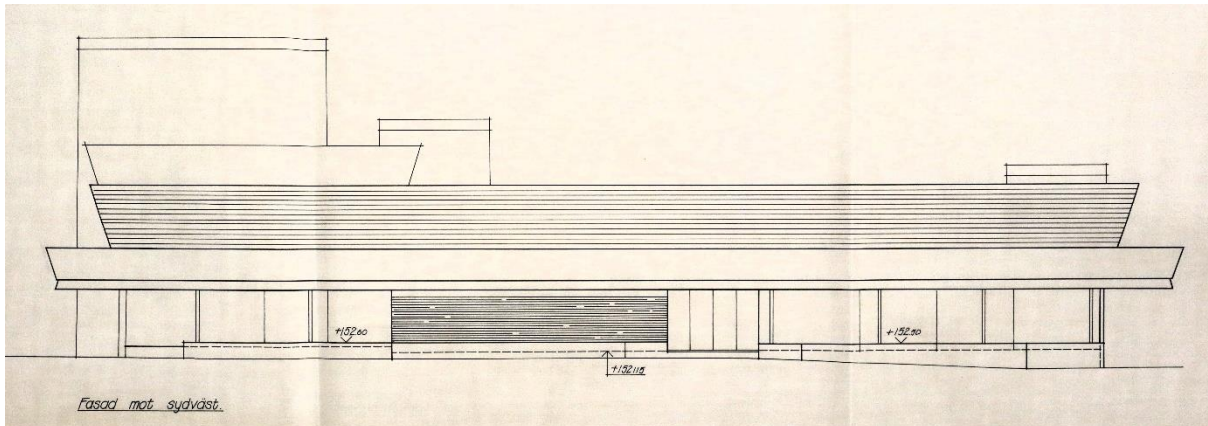
Enligt vissa uppgifter blev varuhuset i Alvesta normgivande för framtida EPA-projekt. Grundtanken var en affärslokal i ett plan där varorna levererades till ena kortsidan och lämnade via snabbkassorna i den andra. Då ett pelarlöst stomsystem valdes blev försäljningsytorna luftiga och lättmöblerade. I själva affärslokalen hade takbalkar med en spännvidd på 27 meter använts. Lagret förlades i direkt anslutning till varuintaget. Även om grävarbetena skulle begränsas måste skyddsrum tillskapas då Alvesta var s.k. skyddsrumsort. I en överbyggnad förlades fläkt- och administrationsutrymmen. Tidigare EPA-varuhus, likt Växjö, erhöll ofta ytterligare våningsplan där lägenheter och annan verksamhet inrättades, detta blev aldrig aktuellt i Alvesta.

Exteriör

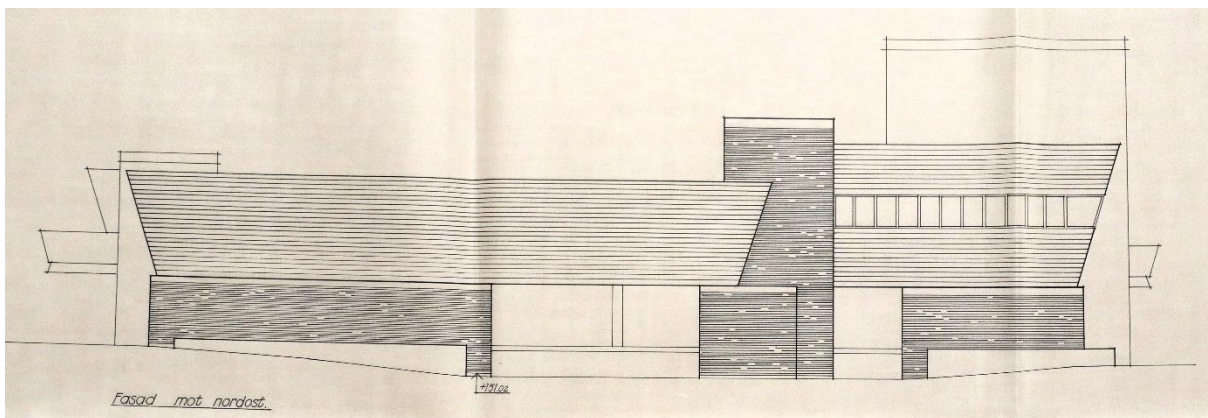
I arbetsbeskrivningen från mars 1964 anger arkitekten att det gula teglet ska vara 6,5 x 25 cm med 19 hål och av prima kvalitet med slät yta. Tryckning av fogen till 7 mm djup eftersträvades. Teglet

skulle läggas i munkförband där murningen började och avslutades med rullskift. I verkligheten valdes dock enbart löpskift istället för munkförband men väggarna erhöll rullskift på angivna partier.

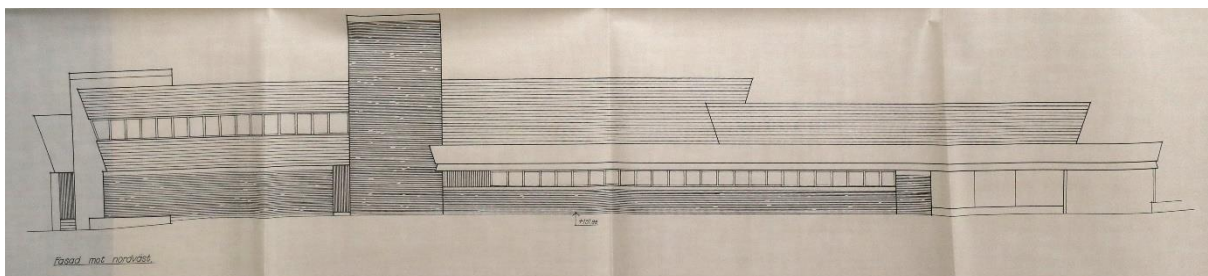
Till det kraftfulla och vinklade skärmtaket valdes aluminiumkassetter. På södersidan vilar skärmtaket på sömlösa ståltuber. De för arkitekten och byggnaden karaktäristiska lutande fasadytorna kläddes med impregnerad träpanel i en brunsvart kulör. Det geometriska och tunga stiluttrycket med tillhörande kulör- och materialval är kännetecknande för 1960-talet. Utvändiga stödmurar och grundmurar av betong skulle krysshamras vilket överlag tycks ha utförts. Till beslag och bleck användes koppar.

Ritning från oktober 1965. Sydvästra (södra) fasaden med huvudentrén mot Värnamovägen. Den låga byggnadens främsta karaktärsbärare är de snedställda och panelade fasadpartierna, ett arkitektoniskt inslag typiskt för arkitekten. Smålands museums arkiv/Bent Jörgen Jörgensen.

Ritning från oktober 1965. Den nordöstra (norra) fasaden, "baksidan", är tillsammans med västra långsidan byggnadens mest spektakulära parti. Den administrativa delen på våning två till höger påminner närmast om ett flygledartorn. Smålands museums arkiv/Bent Jörgen Jörgensen.

Ritning från oktober 1965. Nordvästra (västra) fasaden. Övergången mellan gult tegel och svart snedställd panel är en förhållandevis enkel men effektiv fasadlösning. De tre ritningar som här redovisas återfanns vikta och rullade varefter de tryckts ned i en kartong. Av den anledningen är kvaliteten därefter. Smålands museums arkiv/Bent Jörgen Jörgensen.

Foto taget hösten 1965. De gjutna "blomsterlådorna" som löper sammanhängande utmed Värnamovägen och även mot Storgatan har ännu inte erhållit någon växtlighet. Foto: Alvesta kommun.

Det arkitektoniskt märkvärdiga nordvästra hörnet påminner närmast om ett flygledartorn. Innanför fönsterraden ligger personalutrymmen. Exteriören är i stort sett helt autentisk. Något förvånande skapade arkitekten byggnadens mest spektakulära del på baksidan.

Foto taget 1965 av arkitekten själv, Bent Jørgen Jørgensen. Jämför med föregående bild. Smålands museum.

Nordöstra hörnet upplevs slutet och "tungt" då bl.a. fönster saknas. Till höger syns varuintaget.

Sydöstra hörnet där det aluminiumklädda skärmtaket dominerar det exteriöra intrycket. De lodräta, kulörta och sammanhängande reklamskyltarna rubbar påtagligt den arkitektoniska ursprungstanken. Dels bryts effekten av de snedställda fasaderna och dels förtar den skarpa färgsättningen upplevelsen av 1960-talets i övrigt välbevarade stilideal.

Sydvästra hörnet.

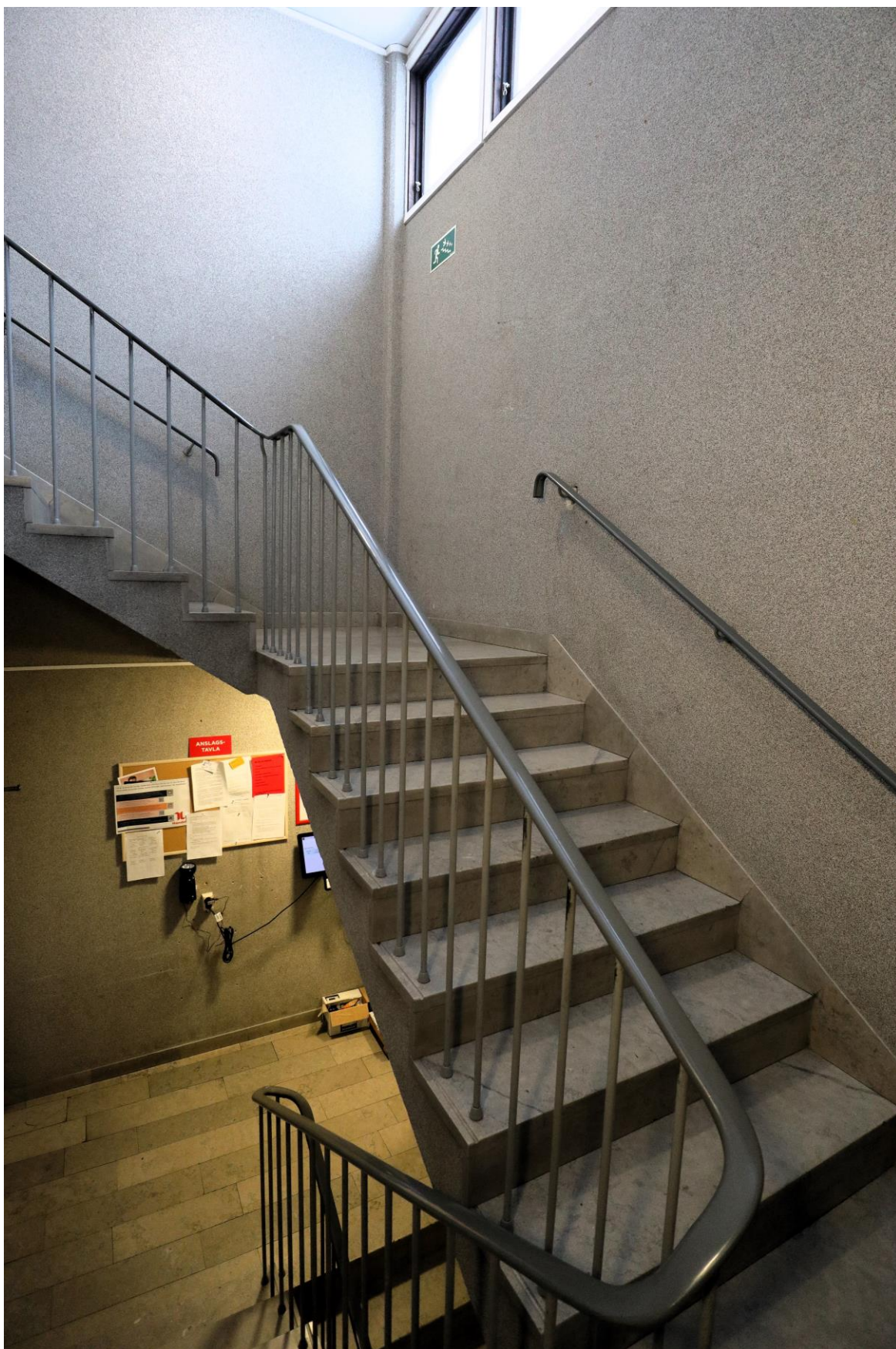
Västra långsidan påminner om en av Frank Lloyd Wrights världsberömda villor. Här syns tydligt den plåtinklädda överdelen på tornet som inte är ursprunglig.

Här syns att tegelväggarna börjar och avslutas med rullskift enligt arkitektens anvisningar. Övriga ytor murades dock enbart med löpstenar tillskillnad mot munkförband som preciserades i arbetsbeskrivningen. Fönstren med tillhörande kopparbleck är original liksom skärmtakets panel.

Den huggna granittrappan vid sydvästra hörnet som sammanbyggdes med de gjutna "blomsterlådorna".

Det avskalade och närmast dystra trapphuset uppvisar dock höga materialkvaliteter där arkitektens oerhört tidstypiska 60-talskaraktär helt bevarats. Golv och socklar är av gotländsk kalksten, s.k. gotlandsmarmor, tyvärr råder osäkerhet kring hur de speciella väggytorna tillskapats.

Kulturhistoriskt värde och antikvariska rekommendationer

Byggnaden

Otvivelaktigt skapade arkitekten ett säreget arkitektoniskt formspråk när han gavs uppdraget att rita det nya EPA-varuhuset i Alvesta. Trots att koncernledningen hade för avsikt att reducera de övergripande byggkostnaderna, där Alvesta dessutom angavs bli normgivande för framtida projekt, godkändes arkitektens gestaltungs-förslag som i realiteten innebar vissa fördyringar. Detsamma gäller för övrigt EPA-varuhuset i Växjö där Jörgensen lyckades få acceptans för exklusiva fasad-material.

Exteriören är närmast helt bevarad där framför allt de snedställda fasadpartierna och vinklade skärmtaken ger byggnaden sin specifika karaktär. Det är i stort sett två åtgärder som förvanskat helhetsintrycket. Den uppskjutande torndelen på västra långsidans mittparti har klätts med gul plåt och utmed södra och östra sidan täcker sammanhängande reklampartier de snedställda fasadpartiernas överdel. Den sistnämnda aspekten stör helhetsintrycket och rubbar effekten av det karaktäristiska formspråket. Vid eventuell om- och tillbyggnad måste följande aspekter beaktas:

- De gula tegelfasaderna bibehålls.
- De snedställda och svartmålade fasadpartierna bibehålls liksom de plåtklädda skärmtaken.
- Största hänsyn ska visas byggnadens nordvästra del där befintlig utformning ej får ändras.
- "Torndelens" plåtinklädnad kan med fördel demonteras.
- Reklamskyltar plockas ned vilket samtidigt innebär att snedtakens arkitektoniska funktion återställs.

Planlösningen är i sammanhanget ointressant. Att i detalj precisera var eventuellt nya entrépartier och fönsteröppningar i befintlig huskropp kan tillskapas är här inte möjligt. Tillskillnad mot många andra varuhus från tiden blev skyltfönstren tämligen anonyma och skulle dessa reduceras i storlek bör dylika åtgärder kunna accepteras.

Närområdet

Det finns en visuell koppling mellan vattentornet och stjärnhuset som utgör en viktig historisk siktlinje i stadsrummet. Tillsammans med viadukten skapar de tillsammans en för samhället betydelsefull årsring. EPA-varuhuset kan sägas utgöra en del i denna kontext men genom sin låga profil samt indragna placering utgör den inget naturligt blickfång. Därmed är bedömningen att material och utformningsmässigt kvalitativa påbyggnader kan accepteras utan att rådande stadsmiljömässiga värden åsidosätts.

De vid tiden så omtalade trädgårdsarrangemangen som i huvudsak bestod av stora, sammanhängande "blomsterlådor" av platsgjuten betong kan inte tillmätas sådant värde att ett bevarande måste åberopas. De har även sedan tidigare reducerats i omfattning. I sydvästra hörnet finns en huggen granittrappa som förbinder parkeringen med Värnamovägen. Den utfördes som en integrerad del av arrangemanget med gjutna blomsterlådor. Ett bevarande av trappan vore eftersträvanvärt men behöver inte vara styrande i kommande gestaltungsprocess.

- En påbyggnad av befintlig huskropp är fullt möjlig utan att hävdade siktlinjer eller andra rumsliga värden påverkas.
- Däremot ska parkeringsytan mellan varuhuset och Värnamovägen ej bebyggas.

Foto taget från viadukten med stjärnhuset till vänster och f.d. EPA till höger. Miljön är stadshistoriskt högst intressant som en symbol för ortens kraftiga tillväxt och ambitiösa planer. En påbyggnad av våningsplan på varuhuset rubbar inte dessa värdeparametrar, ej heller några hävdvunna siktlinjer av värde.

Den visuella kopplingen mellan stjärnhuset och vattentornet (röd pil) på andra sidan viadukten rubbas ej vid en eventuell påbyggnad av varuhuset. Däremot är det ur ett rumssammanhang av största vikt att parkeringsytan mellan Värnamovägen och varuhuset ej exploateras.

Antikvarisk sammanfattning

Det antikvariska utlåtandet bygger på en bedömningsgrund som vilar på följande lagrum.

- Plan- och bygglagen 2 kap. 6§ första stycket om kravet på hänsyn till stads- och landskapsbilden och platsens natur- och kulturvärden och intresset av en god helhetsverkan.
- Plan- och bygglagen 2 kap. 6§ tredje stycket om kravet om att bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden ska skyddas.
- Plan- och bygglagen 8 kap. 13§ om förbudet mot att förvanska en byggnad som är särskilt värdefull ur historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.
- Plan- och bygglagen 8 kap. 17§ om varsamhetskravet.

Om hänsyn tas till föreslagna rekommendationer kan varuhusets kulturhistoriska värden, med sin för länet speciella och ytterst tidstypiska karaktär skapat av en framstående dansk arkitekt, tillvaratas även om moderna årsringar tillförs.

Resultatet är dock fullständigt beroende av en arkitekt som material- och volymmässigt kan anpassa tilläggen. Inför bygglovsprövningen bör antikvarie ges möjlighet att granska förslaget för att avgöra om nödvändiga anpassningar och varsamhetskrav efterlevts.

På östra sidan av viadukten uppförs under vintern 2025/26 en ny matvarubutik. Det är fascinerande att jämföra hur dåtidens beställare, arkitekt och företrädare för köpingen strävade efter arkitektoniska och områdesmässiga kvaliteter vid uppförandet av det intilliggande EPA-varuhuset tillskillnad mot hur dagens fullständigt intetsägande logistikbyggnad tillkommit. Pilen markerar stjärnhuset på andra sidan viadukten.

Källor

Arkiv

Bent Jörgen Jörgensens privatarkiv, Smålands museum

Smålands museums fotoarkiv

Smålands museums klipparkiv

Litteratur

Palmblad & Lissing, *När danskarna kom till byn* 2008

Palmblad, Samuel, *Arkitekt Claes Knutson* 2020

Övrigt

Christer Nielsen, Moheda, har bistått med visst historiskt material ur sina samlingar.